

CREATING SOCIETAL
COGNITIVE RESILIENCE
AGAINST INFORMATION
DISORDERS

resaid

JEAN MONNET
CENTRE OF EXCELLENCE

CLAUSEWITZCI BİR HİBRİT SAVAŞ TEORİSİ

Politika Belgesi No 1 | 2024

Avrupa Birliği tarafından
ortak finanse edilmektedir

İstanbul
Bilgi Üniversitesi

CREATING SOCIETAL
COGNITIVE RESILIENCE
AGAINST INFORMATION
DISORDERS

JEAN MONNET
CENTRE OF EXCELLENCE

CLAUSEWITZCI BİR HİBRİT SAVAŞ TEORİSİ

Mehmet Ali Tuğtan
Politika Belgesi No 1 | 2024

Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir. Ancak ifade edilen görüş ve düşünceler sadece yazar(lar)a aittir ve Avrupa Birliği veya Avrupa Eğitim ve Kültür Yürütme Ajansı'nın (EACEA) görüşlerini yansıtmak zorunda değildir. Avrupa Birliği ve EACEA bunlardan sorumlu tutulamaz.

Avrupa Birliği tarafından
ortak finanse edilmektedir

İstanbul
Bilgi Üniversitesi

Clausewitzci Bir Hibrit Savaş Teorisi Savaş

Mehmet Ali Tuğtan[1]

Giriş: Alanın Neden Bir Teoriye İhtiyacı Var?

Kapsayıcı bir savaş teorisi kurgulamaya yönelik girişimler uzun aralıklarla gerçekleşmiştir[2]. Thucydides, Xenophon veya Sun Tzu gibi Savaş Çalışmaları klasiklerinin geçmişi antik çağlara kadar uzanırken, stratejik düşüncenin modern çağı Napolyon Savaşları'nın deneyimlerini yansıtan Jomini ve Clausewitz'in 19. yüzyıl başlarındaki çalışmalarıyla başlar. Avrupa'da 19. yüzyılın göreceli barışının ardından 20. yüzyılın başları Mahan, Ratzel, Kjellen ve MacKinder gibi klasik jeopolitikçilerin çalışmalarına tanıklık eder. Yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki dünya savaşı von der Goltz, Liddell Hart, Guderian, Fuller ve Douhet'in konvansiyonel savaş üzerine çığır açan çalışmalarına vesile olmuştur. Soğuk Savaş dönemi ise Kahn, Brodie, Wohlstetter ve Raymond Aron'un nükleer silahların

savaşta kullanımı ya da nükleer caydırıcılık üzerine çalışmalarını tetiklemiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan derin siyasi, teknolojik ve stratejik değişimler Mary Kaldor, Martin van Creveld, John Arquilla ve David Ronfeldt'in çalışmalarına yansımıştır.

Hibrit savaş nispeten yeni bir olgudur. Rusya Federasyonu Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov'un yeni savaş biçimleri üzerine yazdığı ufuk açıcı makalesi ile bu konuda hızla genişleyen bir literatür ortaya çıkmıştır[3], ancak henüz Hibrit Savaşın şiddet içeren ve içermeyen, devletlerarası ve devlet dışı tüm yönlerini tek ve tutarlı bir teorik şemsiye altında ele alan kapsayıcı bir teori oluşturulmamıştır. Sonuç olarak, hibrit savaş farklı gözlemcilerin farklı

[1]İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Yardımcı Doçent ve RESAID (Bilgi Düzensizliğine Karşı Toplumsal Bilişsel Dirençlilik Yaratmak) Projesi'nde kıdemli uzman.

[2]Seçili bir literatür için bkz: Creveld, (1991); Keegan, (1993); Kaldor (1999); Münkler, (2005); Duyvesteyn ve Angstrom (2006).

[3]Yaygın kanının aksine Gerasimov Hibrit Savaş terimini kullanmamakta, yeni savaş biçimlerine atıfta bulunmaktadır (Gerasimov, 2016). Hibrit Savaş terimini ilk olarak kullanan Frank Hoffman'dır (Hoffman, 2007).

açılardan bakıp gördüklerine göre tanımladıkları bir filii andırmaktadır.

Bu kapsayıcı teori eksikliği, Batı'nın son on yılda Rusya tarafından yürütülen enformasyon operasyonları yoluyla Politik Harp kampanyasını anlama ve buna karşı direnç oluşturma çabalarında özellikle göze batmaktadır. Rusya'nın bu kampanyasının genel bir hibrit savaş çabasının parçası olduğu konusunda genel bir mutabakat olsa da (Robinson vd., 2018; Jankowicz, 2020) henüz bu kampanyayı amaçları, şiddet içeren ve içermeyen yönleri ile devletlerarası ve devlet dışı yönleri arasındaki bağlantılar açısından tanımlamak için gerekli kavramsal araçlara sahip değiliz. Böyle bir çaba, Rus hibrit savaş çabasını bütünüyle kapsayacak kapsayıcı bir savaş teorisi gerektirecektir. Dolayısıyla, bu çalışmanın çıkış noktası üç önermeye dayanmaktadır:

1.Hibrit savaş, devletlerarası ve şiddet içeren yönleri nedeniyle savaş çalışmalarının bir konusudur. Ancak şu anda savaş çalışmaları teorileri hibrit savaşın şiddet içermeyen ve devlet dışı yönlerini kapsamamakta ve açıklamamaktadır.

2.Hibrit savaşın şiddet içermeyen ve devlet dışı yönlerini açıklamak için siyaset bilimi, psikoloji, nörobilim veya iletişim gibi disiplinlerden teorik

kavramlar ödünç alınmakta, ancak bunlar da savaşın devletlerarası ve şiddet içeren yönlerini ele almamaktadır.

3.Hibrit savaş bütünüyle anlamak ve açıklamak için, hibrit savaşın şiddet içeren ve devletlerarası yönlerini açıklayabileceğimiz klasik savaş çalışmaları teorileri ile şiddet içermeyen ve devlet dışı yönlerini açıklayabileceğimiz diğer disiplinlerden gelen çok sayıda kavramı birbirine bağlayacak teorik bir çerçeveye ihtiyacımız var.

Bu çalışma bu yönde bir katkıda bulunmayı amaçlamakta ve Carl von Clausewitz'in mutlak savaş ile gerçek savaş birbirinden ayırmak için geliştirdiği friksiyon kavramı sayesinde, nörobilim ve iletişim teorilerinden ödünç alınan kavramların Clausewitzyen teorinin daha geniş teorik çerçevesi altında hibrit savaş açıklamak için kullanılabileceğini öne sürmektedir. Böylece, hibrit savaşın bütünü Clausewitzci teori çerçevesinde teorik olarak ele almamız, teorik ve analitik tutarlılıkla inceleme ve açıklamaya tabi tutmamız mümkün hale gelecektir. Bu, Rusya gibi hibrit savaş yürüten belirli bir tarafın genel savaş amaçlarını ve tüm şiddet içeren, şiddet içermeyen, devlet ve devlet dışı araçlarını kavramamıza ve haklarında varsayımlarda bulunmamıza olanak sağlayacaktır.

Bu amaçla, bu çalışma aşağıdaki şekilde ilerleyecektir:

İlk bölümde, savaşı şiddet içeren ve devletlerarası bir mesele olarak açıklayan Clausewitzci savaş teorisi ana hatlarıyla ele alınacaktır. İkinci bölümde, Clausewitzyen teorinin kilit kavramlarından biri olan friksiyon üzerinde durulacak ve insan zihni friksiyonun meydana geldiği ana yerlerden biri olarak tanımlanacaktır. Üçüncü bölümde, friksiyonu artırmak için bireysel ve kolektif düzeyde insan zihnini hedef alan hibrit savaşın ana aracı olarak Enformasyon Operasyonları Yoluyla Politik Harp tasvir edilecektir. Burada, iletişim ve nörobilim teorilerinden elde edilen hipotezler, Clausewitzci savaş teorisi bağlamında Enformasyon Operas-

yonları Yoluyla Politik Harbin dinamiklerini ve etkisini açıklamak için friksiyonun birleştirici kavramsal şemsiyesi altında kullanılacaktır. Son bölümde, çalışmanın bulguları, bu teorik çerçevenin bireysel, toplumsal ve devlet düzeylerinde friksiyona karşı dayanıklılık inşa etmedeki yararlılığı göz önünde bulundurularak özetlenecektir. Friksiyon kavramının, devlet destekli veya koordineli dış saldırılar ile genel enformasyon düzensizliklerini birbirinden ayırmak için kullanılabileceği öne sürülecektir. Bunlardan ikincisinin, bilgi okuryazarlığı kampanyaları, çürütme veya ön çürütme çabaları gibi genel çözümler yoluyla toplumsal bir sorun olarak ele alınması gerekirken, ilkinin hükümet düzeyinde bir gözetim ve karşı çaba gerektirdiği önerilecektir.

Clausewitzci Savaş Teorisi[4]

Clausewitz, sık sık alıntılı olduğu üzere, savaşın siyasetin başka araçlarla devamı, devlet politikasının hedeflerine ulaşmayı amaçlayan şiddet kullanımı olduğuna inanıyordu (Clausewitz, 1984, s. 87). Teorik olarak savaşta şiddetin körüklediği tutkular, düşmanın her hamlesine misliyle karşılık verilmesini gerektirdiğinden, karşılıklı şiddet mutlak biçimde tırma-

nır. Gerçekten de Clausewitzyen teorinin bu yönü vurgulanmalıdır: Clausewitz için savaş devletlerarası bir meseledir ve şiddetsiz olamaz. Onun savaştaki ana aktörü devletlerdir ve fiziksel şiddeti savaş tanımının merkezinde görür: "Şiddet, yani fiziksel şiddet, kullandığımız araçtır;" "Şiddet, şiddete karşı koymak için kendini sanat ve bilimlerin icatlarıyla

[4]Bu bölüm, aynı konunun daha geniş biçimde ele alındığı Mehmet Ali Tuğtan, "Clausewitz'in Savaş Üzerine Teorisinde Friksiyon ve Deha Kavramları" başlıklı çalışmadan kısaltılarak aktarılmıştır. (Bkz: Karaosmanoğlu ve Aydın, 2020).

donatır (Clausewitz, 1984, s. 75)."

Clausewitz savaşı devletler arasında şiddet içeren bir düello olarak tanımladıktan sonra, teorik olarak bu çatışmanın sonsuza kadar tırmanması gerektiğini söyler. Döneminin Alman idealizminin yöntemine sadık kalarak, sadece teorik düzlemde var olan bir ideal tip olarak "Mutlak Savaş" kavramını ortaya atar. Ardından tarihsel bağlamdan ve pratik kısıtlamalardan soyutlanmış bu kavramı, tarihselliğin bağlamına ve sınırlamalarına tabi olan "Gerçek Savaş" ile karşılaştırır. Fikirler düzeyinden olgular düzeyine geçildiğinde, gerçek savaş, karşılıklı şiddet eylemlerini kısıtlayan tarihsel bağlamın pratik gereklilikleri nedeniyle ılımlılaşmakta ve "artık tırmanma mantığına göre değil, olasılık hesaplarına göre yürütülen karşılıklı bir eylem karakterine bürünmektedir (Karaosmanoğlu, 2007, s. 172; Paret, 1984, s. 15)." Şans faktörü ve uygulamada karşılaşılan zorluklar şiddetin tırmanışını daha ılımlı hale böylece düşmanı yok yok etmeye yönelik mutlak amacın yerini hükümetin rasyonelliği tarafından formüle edilen daha pratik amaçlar alır. Clausewitz gerçek savaşlarda şiddetin ılımlılaşmasının üç ana nedeni olduğunu belirtir: İlk olarak, savaştaki siyasi amaç savaş ilerledikçe zaman içinde değişen hareketli bir hedeftir.

İkinci olarak, şiddetin uygulanması hava durumu, lojistik, askerlerin mevcudiyeti ve motivasyonu gibi fiziksel ve psikolojik engellere tabidir. Üçüncü olarak, halkları birbirlerine karşı kıskırtan tutkular da savaş süresince değişir ve bu da savaş çabalarının bizzat savaşı yürütenler tarafından yeniden değerlendirilmesine yol açar. Dolayısıyla, şans ve belirsizlik savaşın belirleyici özellikleridir: "Tüm insan faaliyetleri içinde savaş en çok bir iskambil oyununa benzer (Clausewitz, 1984, s. 86)." Savaşın bu irrasyonel yönleri, savaş amaçlarını sürekli olarak tanımlayan ve yeniden tanımlayan ve savaş çabasının gerekliliğini ve uygulanabilirliğini değerlendiren hükümetin rasyonelliği ve savaş amaçlarına ulaşmak için orduyu yöneten komutanın dehası ve iradesi ile dengelenir. Clausewitz için savaş ilkel şiddet, şans ve rasyonel politika arasındaki bir etkileşimdir. İlkel şiddetin halkın tutkularıyla, şansın komutanın dehasıyla ve rasyonel politikanın da hükümetle eşleştiği ve Üçleme adını verdiği bir kavram ortaya atar (Clausewitz, 1984, s. 89). Başarılı bir savaş teorisi bu üç çiftin içindeki ve arasındaki etkileşimleri açıklayabilmelidir.

Clausewitzin Savaş Teorisinde Friksiyon Kavramı

Clausewitz savaşta bu kadar çok belirsizlik ve şansa yer olmasının temel nedenini birbiriyle bağlantılı iki kavramla açıklar: Savaşın sisi ve friksiyon. Savaşın sisi, "savaşta tüm bilgilerin genel olarak güvenilmez olmasından kaynaklanır (...) tüm eylemler, deyim yerindeyse, bir tür alacakaranlıkta gerçekleşir; bu da sis veya ay ışığı gibi, çoğu zaman olayları olduğundan daha tuhaf ve büyük gösterme eğilimindedir." Dolayısıyla, "Bu zayıf ışıkta tam olarak görülemeyen her şey yetenekle tahmin edilmeli ya da sadece şansa bırakılmalıdır (Clausewitz, 1984, s. 140)." Clausewitz'e göre savaşın sisinin ana kaynağı friksiyondur: "Friksiyon, gerçek savaşı kağıt üzerindeki savaştan ayıran faktörlere en çok karşılık gelen kavramdır (Clausewitz, 1984, s. 90)." Planlamacıların zihnindeki stratejik plan ile bunun savaş alanındaki uygulaması arasındaki farklara yol açan da bu belirsizlik unsurudur. Clausewitz öncelikle askeri bir okuyucu kitlesi tarafından takip edildiği için, stratejik düşünce tarihinde friksiyon kavramı tarihsel olarak gerçek, fiziksel anlamıyla ele alınmıştır. Konuyla ilgili en sık alıntılanan bölümlerden biri okuyucuya, Clausewitz'in gerçekten de fiziksel bir süreçten bahsettiği hissini verir: "Savaşta hareket, dirençli bir e-

lementteki hareket gibidir. En basit ve en doğal hareket olan yürümenin suda kolaylıkla gerçekleştirilememesi gibi, savaşta da normal çabaların ılımlı sonuçlar elde etmesi bile zordur (Clausewitz, 1984, s. 120)."

Clausewitz hava, arazi, lojistik, yorgunluk ve benzeri fiziksel unsurlara büyük bir rol atfederken, friksiyonun yaratılmasında psikolojik unsurların önceliğini kabul eder. Aslında Clausewitz'in savaşla ilgili bir kavram olarak friksiyona yaptığı ilk atıf, Prens August'un ordusunda genç bir subaykennişanlısı Marie von Brühl'e yazdığı bir mektuba kadar uzanır. Prusya'nın 1806'da Napolyon orduları karşısında Jena ve Auerstedt'te aldığı feci yenilginin arifesinde Clausewitz, Kral III. Frederick'in etrafındaki muhafazakâr aristokratların Prusya ordusunu yönetme şeklinden ve kendisinin de akıl hocası olan General Gerhard von Scharnhorst gibi reformist generallerin saf dışı bırakılmasından derin bir hayal kırıklığına uğramıştı. Nişanlısı Marie'ye yazdığı mektuplarda, von Scharnhorst'un nasıl etkisiz kılındığından şöyle yakınıyordu: "Böylesine yetenekli bir adamın etkinliği, bu kadar çok adamsendecilik ile karşılaştığında, başkalarının görüşleriyle arasında doğan sürekli friksiyon nedeniyle felç olduğunda

nasıl da nasıl da azalıyor (Bellinger, 2015, s. 70)." Bu yorumdan, Clausewitz'in friksiyonu yalnızca fiziksel değil psikolojik bir olgu olarak gördüğü ve hatalı fikirlerin rolünün savaşın yürütülmesinde fiziksel engeller kadar önemli olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır. Clausewitz daha sonra Savaş Üzerine adlı baş yapıtında friksiyonun psikolojik yönlerini şu şekilde detaylandırmıştır:

"Çoğu istihbarat yanlışdır ve korkunun etkisiyle yalanlar ve yanlışlar büyüyerek çoğalır. Kural olarak çoğu insan iyi haberler yerine kötü haberlere inanmayı tercih eder ve kötü haberleri abartma eğilimindedir. Haberi kulaktan kulağa yayılan tehlikeler dalgalar gibi kısa sürede azalabilir; ancak dalgalar gibi görünürde bir neden olmaksızın tekrarlanmaya devam ederler. (...) Bu doğru teşhis zorluğu, olayların beklenenden tamamen farklı görünmesine yol açarak savaştaki en ciddi friksiyon kaynaklarından birini oluşturur (Clausewitz, 1984, s. 114)."

Enformasyon Operasyonları Yoluyla Politik Harp konusundaki son literatür ışığında, 19. yüzyılın başlarında yazılmış olan bu paragrafın gerçekten de yaşından çok daha genç ve güncel görüldüğünü belirtmek gerekir.

Clausewitz savaş çabasının belirleyicisi olarak halkın tutkularını hesaba katarken, teorisi aslen savaşın karşıt ordular arasındaki muharebe alanında kendini gösteren şiddete odaklanmıştı. Dolayısıyla, friksiyon tartışması ya da savaşın sisinin etkilerini, halktan ziyade öncelikle ordu, ordunun komutanı ve hükümetle ilgili olarak ele alınmıştır. Gerçekten de 19. yüzyılın başlarındaki iletişim ve propaganda araçları, savaşın gidişatında önemli bir rol oynamakla birlikte, bugünkü kadar hızlı ya da yaygın değildi. Dolayısıyla, savaş çabasının belirleyici bir yönü olarak etkin bir şekilde kullanılmaları mümkün değildi. Günümüzde, Enformasyon Operasyonları Yoluyla Politik Harp, düşman ordusuna, hükümetine ve halkına karşı hibrit savaşın bir parçası olarak etkili bir şekilde yürütülebilir ve savaş amaçlarının çoğuna şiddet olma-dan ulaşılabilecek veya düşmanın şiddete (kinetik operasyonlara) karşı direncini önemli ölçüde azaltılabilecek ölçüde düşmanın içinde friksiyonu yaratabilir ve yoğunlaştırabilir.

Enformasyon Operasyonları Yoluyla Politik Harp ve Friksiyon Yaratma

1948 yılında George F. Kennan Politik Harbi "Clausewitz'in doktrininin barış zamanındaki mantıksal uygulaması" olarak tanımlamıştır. En geniş tanımıyla Politik Harp, bir ulusun ulusal hedeflerine ulaşmak için savaş dışında elindeki tüm araçları kullanmasıdır (Kennan, 1948)." Kennan, Politik Harbin "siyasi ittifaklar, ekonomik tedbirler (...) ve 'beyaz' propaganda gibi açık eylemlerden, 'dost' unsurların gizli desteği, 'siyah' psikolojik savaş ve hatta düşman devletlerde yeraltı direnişinin teşvik edilmesi gibi gizli operasyonlara kadar uzandığını" belirtir (Kennan, 1948).

Enformasyon (veya Etki) Operasyonları, "Hükümetler veya organize devlet dışı aktörler tarafından, çoğunlukla stratejik ve/veya jeopolitik bir sonuç elde etmek amacıyla, iç veya dış siyasi duyguları çarpıtmak için gerçekleştirilen eylemler" olarak tanımlanmaktadır (Wardle ve Derakhshan, 2017, s. 16).

Soğuk Savaş boyunca Politik Harbin Enformasyon Operasyonları boyutu yazılı basın, radyo ve televizyon aracılığıyla yapılan propagandanın ibaretti. İran'daki 1953 Musaddık Darbesi, 1973 Şili Darbesi ya da

1980'lerde Polonya'daki Dayanışma gibi anti-komünist direniş hareketlerinin desteklenmesi gibi durumlarda yıkıcı bir etki yaratmak için kullanılmış olsa da, bu araçlar nükleer silahlanma yarışı, endüstriyel, ekonomik ve teknolojik rekabet, örtülü operasyonlar ve vekalet savaşları üzerinden yürütülen devasa bir çatışma olan Soğuk Savaş'ın sonucunda belirleyici olmamıştır.

21. yüzyıla gelindiğinde internetin, dijital araçların ve sosyal medya platformlarının yaygınlaşması, kitle iletişiminde benzeri görülmemiş bir hız, yaygınlık ve birbiriyle bağlantı hali yaratarak Enformasyon Operasyonları yoluyla Politik Harp için yeni alanlar açmıştır. Günümüzde Enformasyon Operasyonları yoluyla Politik Harbin artan etkinliğinin temel nedeni üç faktöre bağlıdır:

i) akıllı telefonlar aracılığıyla internet ve sosyal medyaya erişimin göreceli hızı ve kolaylığı, ii) sosyal medya platformlarında konular, fikirler, kurumlar veya benimsenen davalar etrafında oluşan dijital topluluklar ve iii) büyük şirketler veya otoriter hükümetler tarafından kontrol edilen geleneksel medyanın sadakatleri ve niyetleri hakkında popüler şüphe. Bu faktörler, acil durumlar veya siyasi

seferberlik zamanlarında sosyal medyayı insanların ana haber ve iletişim platformu haline getirmiştir.

İnternet ve sosyal medyanın Enformasyon Operasyonları Yoluyla Politik Harp'a neden daha geniş bir erişim ve etkinlik sağladığını anlamak için insan zihninin iç işleyişine ve gerçeklikle bireysel ve kolektif düzeylerdeki ilişkimize de bakmamız gerekir. Kolektif düzeyde, iletişimin yalnızca veri aktarımı olmadığı, aynı zamanda ritüelistik bir boyutunun da olduğu unutulmamalıdır: "İletişimin ritüel görünümü (...) paylaşılan inançların temsiliyle ilgilidir (Carey, 1989, akt. Wardle ve Derakhshan, 2017, s. 14)." İletişimin ritüel görüşüne göre bir gazete okuduğumuzda yalnızca veri almayız aynı zamanda "bir kilise ayinine katılmak" gibi gerçekliğin bir temsilinin özneler arası inşasına katılırız. Bu, yeni bir şeyin öğrenilmediği, ancak dünyanın belirli bir görüşünün tasvir edildiği ve onaylandığı bir performanstır (Wardle ve Derakhshan, 2017, s. 15)."

Bireysel düzeyde, gerçekliğin özneler arası olarak inşa edilen bu temsili, nörobilimci David Eagleman'ın İçsel Model olarak adlandırdığı şeyi inşa etme ve güncelleme sürecimizi besler (Eagleman, 2017, s. 56). İçsel model, beynin gerçekliğin nispeten basit ve statik bir anlık görüntüsünü korumasına ve böylece çoğu tepkinin

otomatikleştirilmesine olanak tanıyan bir yapıdır: "Gerçekliğinizi her an sıfırdan yeniden inşa etmek için duyularınızı kullanmak yerine, duyusal bilgileri beynin zaten inşa ettiği bir modelle karşılaştırıyorsunuz: onu güncelliyor, rafine ediyor,düzeltiyorsunuz (Eagleman, 2017, s. 58)." Böylece çok daha yavaş ve enerji açısından pahalı olan prefrontal korteksin sürekli olarak devreye girmesi gerekmiyor. Bu önemli evrimsel avantaj, analitik düşünme ve bilinçli karar verme ile ilişkili yüksek beyin fonksiyonlarını kullanmadan, tanıdık bir görevi yerine getirirken veya acil bir duruma müdahale ederken enerjini korumamıza ve sorunsuz bir şekilde hareket etmemize olanak tanır. Eagleman, zahmetsiz ve sorunsuz performans gösteren bu insan yeteneğini "Akış" olarak adlandırmaktadır:

"Akış sırasında beyin hipofrontalite durumuna girer, yani prefrontal korteksin bazı bölümleri geçici olarak daha az aktif hale gelir. Bunlar soyut düşünme, geleceği planlama ve kişinin benlik duygusuna odaklanma ile ilgili alanlardır (Eagleman, 2017, s. 92)."

Nörobilimci Daniel Kahneman, Thinking, Fast and Slow (2011) adlı ufuk açıcı çalışmasında, insan beyninin iç modelin statik resmine dayanan otomatik işlevlerini Sistem I olarak ayırır. Bilinçli olarak gerçeklikle etkileşime giren ve iç modeli düzeltten ve güncelleyen daha

yüksek analitik işlevler ise Sistem II olarak adlandırılır (Kahneman, 2011). İnsanlar karar verirken büyük ölçüde iç modellerine güvenirlir. Başka bir deyişle, insanlar çoğu zaman otomatik pilotta ya da Sistem I'de çalışırlar (Kahneman, 2011, s. 25). Bir şeylerin ters gittiğini hissetmedikleri sürece Sistem II aktive edilmez. Bunun nedeni sadece enerjiyi korumak istemeleri değil, aynı zamanda "[otomatik becerilere] bilinçli olarak müdahale etme girişimlerinin tipik olarak performanslarını kötüleştirmesidir (Eagleman, 2017, s. 91). "Dolayısıyla, "bilinç, beklenmedik bir durum olduğunda, bir sonraki adımda ne yapacağımızı bulmamız gerektiğinde devreye girer (Eagleman, 2017, s. 99)."

Enformasyon Operasyonları Yoluyla Politik Harp, insan zihninin bu çalışma mekanizmalarını istismar edebilmektedir. Bu istismarın ayrıntılı prosedürleri bu çalışmanın kapsamı dışında olmakla birlikte[5], ana yöntemler olarak aşağıdakileri sayabiliriz:

i) İnsanlar arasında bölünme ve kutuplaşmayı kışkırtmak, halkın hükümete ve ordu gibi kurumlarına olan güvenini sarsmak için yanlış bilgi yaratılması veya kısmen doğru bilginin silah haline getirilmesi.

ii) Kanaat önderi olarak sahte dijital kişiliklerin oluşturulması ve sosyal medya hesapları üzerinden propaganda yayılması.

iii) Kişisel saldırılar veya çevrimiçi taciz yoluyla gerçek kamuoyu liderlerinin etkisini zayıflatmak için trollerin istihdam edilmesi.

iv) Sahte veya silah haline getirilmiş anlatıları yaymak veya çevrimiçi taciz kampanyalarını desteklemek için bot adı verilen sahte hesapların oluşturulması ve koordineli bir şekilde kullanılması.

v) Seçim sonuçlarına müdahale etmek amacıyla toplumun belirli kesimlerinin oy verme davranışını manipüle etmek için coğrafi hedefli mesajların kullanılması.

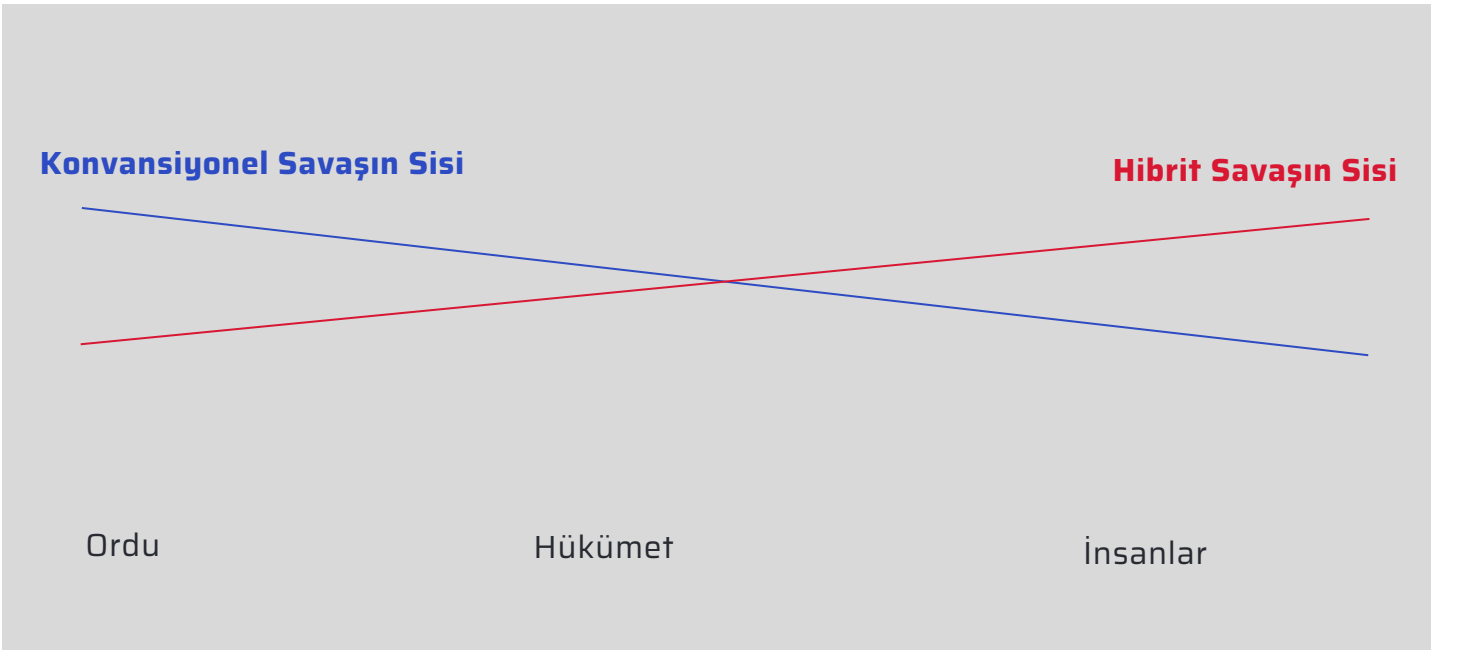
Kullanılan yöntem ne olursa olsun, istenen etki açısından şunları önerebiliriz:

Enformasyon Operasyonları Yoluyla Politik Harp, hedef ülkenin halkı, hükümeti ve ordusunun zihninde friksiyon yaratmayı amaçlar. Bunu da onların gerçeklikle olan ilişkilerini zedeleyerek yapar. Nörobilimsel terimlerle ifade edecek olursak, enformasyon operasyonları yoluyla Politik Harbin etkisi ya devreye girip Sistem I'in dayandığı iç modeli düzeltmesi gerekirken Sistem II'yi felç etmek; ya da iç modeli düzeltmeye gerek yokken Sistem II'yi harekete ge-

[5]Bu konuyu ele alan bir çalışma için bkz: Tuğtan (2022).

çirerek Sistem I tarafından yönetilen otomatik işlemleri yavaşlatmak ve karmaşıklştırmak olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle Enformasyon Operasyonları Yoluyla Politik Harp yanlış yöndeki bir akışı desteklediğinde ya da doğru yöndeki bir akışı kesintiye uğrattığında friksiyon ortaya çıkar. Başka bir yerde, hibrit savaşın bu yeni özelliğini Clausewitz'in klasik Savaş Sisi kavramından ayırmak için Hibrit Savaş Sisi (Tuğtan, 2022), terimini kullanmıştım. Çünkü konvansiyonel savaşın sisinin aksine, bu yeni belirsizlik türü bir yan ürün değil, "stratejik ve/veya jeopolitik sonuçlar" elde etmek için kasıtlı olarak kullanılan bir savaş silahıdır. Dahası, savaş sisi esasen muharebe zamanlarında savaş alanında ortaya çıkarken, hibrit

savaşın sisi kamuoyu forumlarında ortaya çıkar ve muharebe zamanlarıyla sınırlı değildir. Valery Gerasimov'un tanımladığı gibi, hibrit savaşlarda şiddet içermeyen ve askeri olmayan araçlar genellikle şiddet içeren ve askeri araçlardan önce gelir ve ordudan ziyade düşman nüfusu ve hükümetini hedef alır (Gerasimov, 2016, s. 25). Dolayısıyla, etkilerinin yoğunluğu açısından, konvansiyonel savaşın sisinin öncelikle orduyu ve komutanlarını, ardından hükümeti ve ancak ondan sonra halkı etkilediği söylenebilir. Hibrit savaşın sisinde ise bu sıralama tersine döner: hibrit savaşın sisi öncelikle halkı, sonra hükümeti ve en son olarak da orduyu ve komutanlarını etkiler. Bu farkı görsel olarak şu şekilde tasvir edebiliriz:

Şekil 1: Konvansiyonel Savaşın Sisi ve Hibrit Savaşın Sisi

Sonuç: Clausewitzci Bir Hibrit Savaş Teorisi ve Olası Kullanım Alanları

Bu çalışma, Clausewitzci friksiyon kavramının, iletişim ve nörobilim hipotezlerini Clausewitzci savaş teorisinin genel teorik çerçevesine entegre etmek için kullanılabileceğini öne sürmektedir. Enformasyon Operasyonları Yoluyla Politik Harbin amaç ve yöntemleri, hedef ülkenin halkı, hükümeti ve ordusunun zihninde friksiyon yaratılması açısından anlaşılabilir. Friksiyon ise Daniel Kahneman'ın Sistem I ve Sistem II ve David Eagleman tarafından tanımlanan akış kavramı gibi nörobilimsel algı ve karar verme kavramları açısından tanımlanabilir. Buna göre, friksiyon yaratılması, hedef kitlelerin gerçeklikle ilişkisini bozarak, durup durumu yeniden değerlendirmeleri gereken bir zamanda otomatik tepkilerle devam etmelerini ya da devam etmeleri daha iyi olacakken tereddüt içinde otomatik bir tepkiyi kesmelerini sağlayarak gerçekleştirilir. Dolayısıyla, hibrit savaş açısından friksiyon, akışın yersiz bir şekilde devam ettirilmesi veya kesintiye uğratılması olarak tanımlanabilir. Bu teorik çerçevede, Enformasyon Operasyonları Yoluyla Politik Harbin amacı aşağıdaki kavramsal aşamalar altında değerlendirilebilir:

i)Hedef kitlenin gerçeklikle ilişkisini

bozacak Hibrit Savaşın Sisi'nin yaratılması;
 ii)İstenen sonuçlara doğru akışı teşvik etmek veya istenmeyen sonuçlara doğru akışı kesmek için bu çarpıtılmış ilişkinin manipüle edilmesi;
 iii)Hedef halk, onların hükümeti ve orduları arasında, saldıran tarafın amaçlarına direnmelerini daha zor hale getirecek manipüle edilmiş akışların sonucu olarak friksiyon yaratılması ve
 iv)İstenilen sonuçlara ulaşmak için Enformasyon Operasyonları tarafından yaratılan friksiyonun etkilerini artırmak ve kullanmak için diğer şiddet içermeyen veya şiddet içeren; gizli veya açık Politik Harp araçlarının kullanılması.

Hibrit savaşın daha geniş bağlamı içinde, bu aşamalar duruma göre gerekirse konvansiyonel askeri güç kullanımıyla desteklenebilir. Bu kavramsal çerçeve friksiyona karşı direnç oluşturmak için de kullanılabilir. Bu çerçeve, çok daha büyük bir sorun olan dezenformasyon konusuna odaklanmak yerine, friksiyon yaratmayı amaçlayan, yani düşman bir devletin amaçlarına yanıt vermeyi zorlaştıran, özellikle devlet aktörlerle veya onların sponsorluğunda yürütülen operasyonlara odaklanmamızı sağlar. Bu tür operas-

yonlar tarafından üretilen akışlar hükümetler tarafından izlenebilir, tespit edilebilir ve ortadan kaldırılabılır, çünkü istihbarat ve güvenlik kurumları özel aktörlere kıyasla kendi ülkelerinin infosferini izleme konusunda daha fazla kabiliyete sahiptir. Hükümetler ayrıca sosyal medya ve internet iletişim hizmetleri sağlayan büyük teknoloji şirketlerinin ulusal güvenlik konularıyla ilgili işbirliğini sağlamak için daha iyi bir konumdadır. Bireysel ve kolektif düzeyde dayanıklılık oluşturmak için literatürde önerilen genel bilgi okuryazarlığı, çürütme ve ön çürütme yöntemleri de faydalıdır, ancak bu genel yöntemler hükümet düzeyinde yukarıda bahsedilen gözetim olmadan etkili olamaz. Çünkü genel dayanıklılık yöntemleri dezenformasyon kaynaklı sosyal sorunları azaltabilir ve böylece toplumsal dayanıklılığın oluşturulmasına yardımcı olabilirken, yabancı bir ülkenin devlet destekli veya koordineli Politik Harp kampanyalarına yeterince etkinlikle direnç oluşturamazlar: Devlet düzeyinde bir enformasyon operasyonu, devlet düzeyinde bir yanıt gerektirir. Devlet destekli veya koordineli bir kampanya ile devlet dışı bir olay arasındaki ayrımı yapmanın her zaman kolay olmadığı unutulmamalıdır. Pek çok durumda, devlet dışı olaylar devlet destekli aktörler tarafından istenen bir sonuca

doğru bir akış yaratmak için bir dalga gibi kullanılabilir. Covid-19 Pandemisi sırasında yaşanan aşı tereddütleri bunun yakın tarihli bir örneğidir: "Doğal sağlık tedavileriyle ilgilenen yoga anneleri bir anda Facebook kaynaklı bir tıbbi yanlış bilgi girdabının içine çekildi. Tek bir tıklamayla, çakra hizalaması ve etkisi şüpheli Ayurveda ilaçlarını tartışan bir gruptan, hatalı bir şekilde Covid-19 aşısının hükümetin vatandaşlarını takip etmesini sağlayacak bir mikroçip içereceğini iddia eden bir gruba geçebiliyorlardı. Oradan da beyazların üstünlüğünü savunan içeriklere ya da 11 Eylül saldırılarının birer sahte bayrak saldırısı olduğunu iddia eden komplo teorisi içeriklerine sadece bir ya da iki tık uzaktaydılar (Jankowicz, 2021, s. xiv)."

Bu örnekte de görülebileceği gibi, sözde bilimsel doğal tedaviler nedeniyle aşı tereddüdü kesinlikle büyük bir halk sağlığı sorunu olsa da, devlet destekli hesapların orkestrasyon çabasıyla desteklenmediği sürece, Hibrit Savaş çabasının parçası olması gerekmez. Beyazların üstünlüğünü savunan içerikler ya da komplo teorileri, toplum için siyasi bir sorun teşkil etse de, yabancı bir saldırının parçası değil, iç siyasi tartışmaların bir parçası olabilir. Yine de, bunlar arasındaki konu bağlantılarını Enformasyon Operasyonları Yoluyla bir Politik Harp

kampanyası yararına manipüle etmenin ne kadar kolay olduğu açıktır. Özel kişiler ya da aktörler hangisinin hangisi olduğunu belirleme imkanına sahip değilken, hükümetler yasal ve kurumsal güçleri sayesinde bu imkana sahiptir. Hükümetler kurumsal ve yasal kapasitelerini kullanarak yabancı düşmanların (ve bazen de dostların) Politik Harp kampanyalarını takip edip çökertebilirler.

Bu aynı zamanda devlet kurumlarının çabalarını, yanlış bilginin tüm tezahürleriyle (Demokratik bir düzen için fazlasıyla büyük ve müdahaleci bir görev üstlenerek) mücadele etmeye çalışmak yerine, friksiyon yaratmaya yönelik organize girişimlerin işaretleri için kendi ülkelerinin infosferini izlemekle sınırlamalarına olanak tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Angstrom, J., & Duyvesteyn, I. (2004). *Rethinking the Nature of War*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203001332>
- Bellinger, V. E. (2015). *Marie von Clausewitz: The Woman Behind the Making of On War*. Oxford University Press.
- Carey, J. W. (1989). *Communication as Culture: Essays on Media and Society*. Routledge.
- Clausewitz, C. von. (1984). *Savaş Üzerine* (M. Howard & P. Paret, Ed.). Princeton University Press.
- Creveld, M. V. (1991). *The Transformation of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz* (First Edition). Free Press.
- Eagleman, D. (2017). *Beyin: Senin Hikayen*. Vintage Books.
- Gerasimov, V. (2016). The Value Of Science Is In The Foresight: New Challenges Demand Rethinking The Forms And Methods Of Carrying Out Combat Operations. *Military Review*, 96(1), 23.
- Hoffman, F. G. (2007). Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid War. *Potomac Institute for Policy Studies*.
- Jankowicz, N. (2021). *How to Lose the Information War: Russia, Fake News, and the Future of Conflict*. I.B. Tauris.
- Kahneman, D. (2011). *Yavaş ve Hızlı Düşünme*. Penguin Books.
- Kaldor, M. (1999). *New And Old Wars: Organized Violence In A Global Era*. Polity Press.
- Karaosmanoğlu, A. L. (2007). Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(14), 161-183.
- Karaosmanoğlu, A. L., & Aydın, E. (Ed.). (2020). *Strateji Düşüncesi: Kuram, Paradoks, Uygulama*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kennan, G. F. (1948). *Policy Planning Staff Memorandum*. Department of State Office of the Historian.
- Münkler, H. (2005). *The New Wars*. Polity Press.
- Paret, P. (1984). The Genesis of On War. içinde M. Howard & P. Paret (Ed.), *Savaş Üzerine* (s. 15). Princeton University Press.
- Robinson, L., Helmus, T. C., Cohen, R., Nader, A., Radin, A., Magnuson, M., & Migacheva, K. (2018). *Modern Political Warfare: Current Practices and Possible Responses*. RAND.
- Tuğtan, M. A. (2022). Hibrid Savaşın Sisi. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 269-289.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). Information Disorder: Toward An Interdisciplinary Framework For Research And Policymaking [Council of Europe Report DGI(2017)09,]. Council of Europe Strasbourg.

CREATING SOCIETAL
COGNITIVE RESILIENCE
AGAINST INFORMATION
DISORDERS

JEAN MONNET
CENTRE OF EXCELLENCE

Bu politika belgesi, Avrupa Komisyonu Jean Monnet Mükemmeliyet Merkezleri Programı tarafından desteklenen Bilgi Düzensizliğine Karşı Toplumsal Bilişsel Dirençlilik Yaratmak Projesi (Creating Societal Cognitive Resilience Against Information Disorders - RESAID) kapsamında hazırlanmıştır.

**Avrupa Birliği tarafından
ortak finanse edilmektedir**

© 2024

